

Ks. Waldemar Chrostowski, *Między Synagogą a Kościołem. Dzieje św. Pawła*, Wydawnictwo M, Apostolicum, Kraków–Ząbki 2015, 500 s.

Michał Liana

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

mchliana@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7985-4919>

O życiu i działalności Pawła z Tarsu napisano wiele, jednak zagadnienie stosunków rodzącego się Kościoła i Synagogi widziane przez pryzmat nauczania Apostoła Narodów to temat jeszcze słabo zbadany w literaturze polskiej. Większość biografii św. Pawła skupia się wyłącznie na analizie zmian zachodzących we wczesnym chrześcijaństwie, pomijając istotny aspekt polityki żydowskiej wobec judeo- i poganochrześcijan, a także stosunek do nowatorskiej ewangelizacji prowadzonej przez Pawła. Właśnie szczegółowej egzegezie postawy Synagogi i Kościoła wobec nauczania Pawła poświęcone jest dzieło ks. prof. Waldemara Chrostowskiego – teologa i biblisty, znanego działacza na rzecz dialogu katolicko-żydowskiego, który jako pierwszy Polak otrzymał Nagrodę Ratzingera.

Na wstępie autor recenzowanej pracy zaznacza, że głównym źródłem jego pracy są Dzieje Apostolskie i Listy św. Pawła, które uważa za niezbędne do odtworzenia życiorysu Pawła z Tarsu, uważając za „bezużyteczne, szkodliwe, nowinkarskie i jałowe” publikacje ignorujące pisma Nowego Testamentu. Pisząc o swoich metodach pracy badawczej, zaznacza, że nie wdaje się w szczegółowe analizy filologiczne, socjologiczne i psychologiczne, nie zamierza także udowadniać historyczności narracji Dziejów Apostolskich¹. Autor otwarcie mówi, że pisze z punktu widzenia chrześcijanina i nie odrzuca wpływu objawień Pawła jako decydującego czynnika jego dalszych losów: „Nie do przyjęcia jest taka zasada hermeneutyczna, która by z góry zakładała, iż to, co duchowne, nie istnieje bądź nie ma żadnego rzeczywistego wpływu na nasze życie. Takie założenie przekreśla wszelkie sensowne poruszanie się po obszarze

1 W. Chrostowski, *Między Synagogą a Kościołem. Dzieje św. Pawła*, Kraków–Ząbki 2015, s. 15.

spraw duchownych i religijnych”². Według niego opieranie się na pismach natchnionych nie umniejsza naukowości jego pracy: „życie, losy i pisma Pawła z Tarsu stanowią fundament, który zabezpiecza przed uleganiem politycznej i teologicznej poprawności, a tym samym przed fałszywie pojętą tolerancją i rezygnacją z integralnej wiary w Jezusa jako Mesjasza i Boga”³. Negowanie żydowsko-chrześcijańskiego konfliktu polityczno-religijnego bądź przemilczenie istotnych aspektów dotyczących prześladowania Kościoła Pawłowego przez Żydów sprawia, że obraz chrystianizacji Azji Mniejszej, Grecji i Italii staje się nie tylko niepełny, ale fałszywie relacjonuje wydarzenia w czasie podróży misyjnych i uwięzienia Pawła⁴.

Układ pracy jest podobny do innych biografii Pawła. Narracja rozpoczyna się od najmłodszych lat świętego, a także charakterystyki geopolityczno-społecznej i religijnej ówczesnego Lewantu, a także działalności faryzejskiej Pawła. Badacz przechodzi następnie do nawrócenia Pawła, działalności misyjnych, aby wreszcie zakończyć swoje dzieło na męczeńskiej śmierci Pawła w Rzymie. Podróże misyjne św. Pawła zajmują lwią część pracy, warto więc zwrócić uwagę na specyficzny sposób opisu stosowany przez autora. Ks. prof. Chrostowski, opisując podróże Pawła, drobiazgowo ujmuje

-
- 2 Tamże, s. 373. Ks. Chrostowski krytykuje między innymi bagatelizowanie epizodu z osłepieniem Pawła przez uczonych, którzy negując możliwość wpływu przeżyć religijnych, upatrywali w nim czynników czysto medycznych, np. epilepsji (tamże, s. 46).
 - 3 Tamże, s. 16.
 - 4 Niemiecki badacz Joachim Gnilka powściągliwie wypowiada się o udziale Synagogi w prześladowaniu Pawła. Winą za gnębienie Apostoła Narodów obarcza władze rzymskie i bliżej nieokreślonych obywateli wrogo nastawionych do nowej wiary (por. J. Gnilka, *Paweł z Tarsu. Apostoł i świadek*, przekł. W. Szymona, Kraków 2001, s. 115). Co więcej, w niechęci prokonsula Achai Galliona do rozstrzygnięcia sporu religijnego pomiędzy diasporą żydowską a Pawłem upatruje się antysemityzmu rzymskiego urzędnika, pomijając przy tym intencje prześladowców i zasadę niewtrącania się w sprawy religijne przez sądownictwo rzymskie (tamże, s. 171, więcej o oskarżeniu Pawła przed Gallionem: Richard Dillon, *1 List do Tessaloniczan*, [w:] *Katolicki komentarz biblijny*, red. nauk. wyd. oryg. R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy, red. nauk. wyd. pol. W. Chrostowski, Warszawa 2001, s. 1232; B. Winter, *Rehabilitating Gallio and his judgement in Acts 18:14–15*, „Tyndale Bulletin” 57 (2006) nr 2, s. 304–307). Ks. Chrostowski stanowczo przeciwstawia się „wybielaniu” Sanhedrynu w najnowszej literaturze, która za skazanie na śmierć Jezusa z Nazaretu obwinia Rzymian i stara się za wszelką cenę kwestionować historyczność udziału Żydów w męce Pańskiej (Waldemar Chrostowski, *Między Synagogą a Kościołem*, dz. cyt., s. 33). Mimo uzasadnienia autora, że odpowiedzialnością za śmierć Chrystusa nie można obarczać wszystkich Żydów, tylko tych, którzy bezpośrednio brali udział w skazaniu Go na śmierć krzyżową, niektórzy publicyści i autorytety kościelne dopatrują się w krytycznym pojmowaniu dialogu chrześcijańsko-żydowskiego przez ks. Chrostowskiego przejawów antysemityzmu (Marcin Stanowicz, *Życiński sekuje ks. prof. Chrostowskiego*, <http://www.kosciol.pl/article.php/20090402022212574>, 25.04.2017).

zagadnienie komunikacji w starożytności, bierze pod uwagę topografię, warunki klimatyczne, charakterystykę społeczności zamieszkującej opisywane tereny, kulturę oraz trakty handlowe (wykorzystywane w przeprawach morskich i podróżach lądowych przez Apostoła Narodów), które później miały przełożenie na rozkrzewianie wiary Chrystusowej w Azji Mniejszej oraz Grecji i Macedonii⁵. W dziele ks. Chrostowskiego możemy spotkać wiele „smaczków” mających urozmaicić i zainteresować czytelnika omawianymi miejscami pobytu świętego – opisuje historię miast od najdawniejszych dziejów do czasów współczesnych⁶, często wspomina Polaków biorących udział w badaniach archeologicznych w miejscach pobytu Pawła⁷. Warto dodać, że autor podaje informacje w sposób przystępny, tłumaczy podstawowe pojęcia związane z historią starożytną i teologią, dzięki czemu jego pracę można polecić również amatorom bardziej zainteresowanym działalnością Pawła z Tarsu. Godne pochwały jest zwrócenie uwagi na oceanografię fizyczną: kierunki wiatrów, okresów żeglugowych na Morzu Śródziemnym oraz nomenklatury używanej przez Łukasza Ewangelistę w *Dziejach Apostolskich*⁸. W *Między Synagogą a Kościołem* znajdujemy analizę psychologiczną trudnego charakteru Pawła z Tarsu, który zdaniem autora nieraz dawał się we znaki współtowarzyszom jego wypraw misyjnych⁹, a także parokrotnie nawiązywanie do rzekomego antifeminizmu Pawła, który ks. Chrostowski całkowicie neguje, podkreślając bariery i szok kulturowy przeżyty przez Apostoła Narodów w czasie nauczania na zachodzie rządzącym się bardziej zliberalizowanymi obyczajami w stosunku do kobiet, akcentując ogromną (niekiedy nawet przewodnią) rolę kobiet w powstawaniu pierwszych gmin chrześcijańskich¹⁰.

Najważniejszą częścią publikacji pozostają jednak rozdziały poświęcone pedagogice ewangelizacyjnej św. Pawła, przedstawiające podejście dawnego prześladowcy do poganochrześcijań nienależących do Synagogi, wychowanych w kulturze i kultach pogańskich, a także stosunek Żydów do działań chrystianizacyjnych podejmowanych przez Pawła w pierwszej kolejności w synagogach diaspory. Autor nawiązuje do współczesnej polityki Kościoła

5 W. Chrostowski, *Między Synagogą a Kościołem*, dz. cyt., s. 78 i 94.

6 Tamże, s. 62

7 Prace archeologiczne na Cyprze prowadzone przez prof. Kazimierza Michałowskiego w roku 1965 i dr. Henryka Meyzę w roku 2008 (tamże, s. 98).

8 Tamże, s. 323 i 437.

9 Konflikt z Barnabą i Janem Markiem w czasie drugiej wyprawy misyjnej (tamże, s. 164), niewyjaśnione przyczyny rozstania z Sylasem w Koryncie (tamże, s. 241).

10 Tamże, s. 271.

katolickiego, czerpiącej z narzędzi stosowanych przez Pawła w celu ewangelizowania ludności niechrześcijańskiej, ukazującej tym samym dziedzictwo nauczania Apostoła Narodów w dzisiejszym świecie. Paweł „nie potępia ani nie wyśmiewa pogan, ani wierzeń. [...] Jest to jedna z najstarszych katechez zawierających najważniejsze elementy chrześcijańskiej teologii religii pogańskich, stanowiącej nowotestamentowe pogłębienie dla deklaracji II Soboru Watykańskiego *Nostra aetate* o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich¹¹”. Paweł jest świadomy różnic pomiędzy kandydatami na pogano- i judeochrześcijan – w swoim nauczaniu używa metafor i nawiązań do kultury antycznej zrozumiałej dla pogan niewywodzących się z kręgów żydowskich, dzięki czemu udaje mu się przekonać nie tylko pogan do nowej wiary, ale także uczestników soboru jerozolimskiego do zniesienia obciążania neofitów nie-żydów obowiązkiem przestrzegania Prawa żydowskiego¹². Sukcesy ewangelizacyjne Pawła wśród pogan nie miały odbicia w próbach nawrócenia ludności żydowskiej. Zdaniem autora to właśnie rodacy Pawła byli głównymi prześladowcami apostoła, mimo że zawsze w pierwszej kolejności do nich kierował swoje nauki¹³. Pomimo początkowego zainteresowania chrześcijaństwem pogłębiały się antagonizmy nie tylko pomiędzy poganochrześcijanami i Żydami, ale także w samej diasporze – judeochrześcijanami i Żydami wiernymi religii przodków, którzy dla obrony wspólnoty żydowskiej, tradycji, obyczajów i interesów grupy gotowi byli współpracować z poganami celem prześladowania swoich rodaków¹⁴. Ks. prof. Chrostowski stanowczo przeciwstawia się teorii obarczającej za pogarszanie się relacji między chrześcijanami a Żydami wyłącznie chrześcijan, na której potwierdzenie „przytacza się – prawdziwe, domniemane, wyolbrzymione lub wymaginowane – przykłady zaczerpnięte z historii obustronnej koegzystencji w późniejszych stuleciach, rzutując je na najwcześniejszy okres kształtowania się chrześcijaństwa. Uleganie tej modzie, za którą najczęściej stoją rygory politycznej poprawności, prowadzi do całkowitego zafałszowania sytuacji istniejącej do roku 70”¹⁵. Ks. Chrostowski zaznacza, że ciągłe poszukiwanie winy w stronie chrześcijańskiej prowadzi

11 Tamże, s. 126.

12 Tamże, s. 327.

13 D. H. Stern, *Komentarz żydowski do Nowego Testamentu*, Warszawa 2004, s. 504.

14 W. Chrostowski, *Między Synagogą a Kościołem*, dz. cyt., s. 59.

15 Tamże, s. 317.

do absurdalnych sytuacji, jak np. traktowanie 1 Listu do Tesaloniczan jako antysemickiego i sugerowanie usunięcia go z kanonu ksiąg świętych¹⁶.

Praca ks. Chrostowskiego zapełnia lukę w literaturze problematyki stosunków żydowsko-chrześcijańskich w nauczaniu Pawła z Tarsu. Uważam ją za dzieło mające istotny wkład w polską naukę zajmującą się dziejami wczesnego chrześcijaństwa, pozwalające zrozumieć intencje i przemiany w społeczności chrześcijańskiej i żydowskiej, przyczyny i dalszy rozwój konfliktów wśród tych dwóch grup, które można polecić zarówno badaczom, jak i amatorom chcącym poszerzyć swoją wiedzę w tym zakresie. Mimo świadomego wyboru pozbawienia pracy odnośników do literatury przedmiotu i bibliografii liczącej zaledwie 40 wybranych przez autora pozycji, ubolewam nad brakiem aparatu naukowego, który z pewnością sprawiłby że praca ta stałaby się jeszcze bardziej wartościowa (być może autor chciał zapobiec rozrośnięciu się jego pracy do rozmiarów zmuszających do wydania jej w dwóch tomach). Na pochwałę zasługują jednak czytelne i dokładne mapy przedstawiające Ziemię Świętą w czasach Pawła, podróże misyjne oraz podróż do Rzymu. Pomimo tych drobnych mankamentów świetnie napisany tekst, wyjątkowy pogląd autora na sytuację konfliktu Synagoga–Kościół z pewnością skłonią wielu czytelników do sięgnięcia po dzieło ks. prof. Waldemara Chrostowskiego.

16 Tamże, s. 207.